

Harold Steinacker történetfelfogása és recepciója a magyar történetírásban* (I. rész)

A budapesti születésű osztrák történész, Harold Steinacker (1875–1965) élete során megkülönböztetett figyelemmel kísérte a magyar történetírás eredményeit és vitáit, hiszen a térség múltjának tanulmányozását történetpolitikai „sorskérdésnek” tekintette. Pozíciója, kiindulópontja sok tekintetben hasonló volt a nála jóval fiatalabb Fritz Valjavecéhoz¹ (1909–1960), amennyiben mindketten rendelkeztek a téma kutatása által megkívánt magyar nyelvismerettel, származásuk különösen fontos identitásképző tényező volt,² a német *Südstforschung*-ban lényeges, a nemzetiszocializmusban pedig legalábbis ellentmondásos szerepet játszottak. A magyar történetírás képviselői Valjavec és Steinacker kutatásait is számon tartották, ám Valjavec történetfelfogása és magyarországi recepciója nagyságrendekkel jobban ismert a hazai szakirodalomban, mint Steinackeré. Tanulmányomban Harold Steinacker történelemmel kapcsolatos nézeteit, a magyar történetírással való vitáit, valamint magyar történeti tárgyú írásait elemzem. Az osztrák történész munkásságáról már több összefoglaló munka (köztük egy disszertáció)³ is született, így írásom középpontjában nem a biográfiai elemek, hanem a vonatkozó magyar szakirodalomban kevésbé ismert recenziók és tanulmányok állnak.⁴

Steinacker történelemről alkotott koncepcióinak bemutatását és értékelését három korszak szerint végzem el. Kiemelten kezelem a *dualizmus* korát, ugyanis az osztrák történész magyar közjogászokkal, politikusokkal és történészekkel folytatott polémiai ekkor váltották ki a legnagyobb visszhangot a hazai irodalomban. A magyar alkotmány- és jogtörténet, az osztrák–magyar viszony múltja élénken foglalkoztatta a kortárs osztrák és magyar történészeket is, akik közül többen – közvetve vagy közvetlenül – hozzászóltak az alábbiakban ismertetendő vitákhoz. Steinacker neve éppen ezért a kortárs magyar történészek, közjogászok körében széles körben ismert volt. A *Monarchia összeomlása és második világháború vége között* – részben a közjogi viták aktualitásának elmúlása miatt – a korábbiakhoz képest már kevésbé volt jelentős, *1945 után* pedig kifejezetten korlátozott maradt Steinacker hazai recepciója.

Történeti működése során Steinacker rendszeresen publikált magyar történetírásról, történelemről szóló írásokat. 1964-ből visszatekintve egyenesen úgy látta, hogy tudományos munkájának „*fő célja*” az volt, hogy a magyar történetírás múltképét „*megszabadítsa*” annak „*hungarocentrikusságától*,” s a magyar történelmet sokkal inkább a Habsburg birodalomépítés folyamatába ágyazza. Ez a folyamat pedig szerinte a középső Duna-térség „*struktúrájában*”, tágabban az „*európai államrendszer belső dinamikájának*” keretében értelmezhető.⁵ Ebből adódik, hogy Steinackernek lehetett egy mesterelbeszélése a magyar történeti kérdésekről, amelynek rekonstruálása és diskurzuselemzés módszerével való interpretációja jelen tanulmány írójának célkitűzései közé tartozik.

(*Steinacker történelemmel kapcsolatos nézetei a dualizmus idején*) A leendő osztrák historikus 1893-ban még Budapesten érettségizett, nem sokkal később azonban az apa (Edmund Steinacker)⁶ sikertelen magyarországi politikai szerepvállalása miatt a család Bécsbe költözött. Steinacker ugyanebben az évben beiratkozott a Bécsi Egyetemre, ahol ókori történelmet és klasszika-filológiát tanult, disszertációját pedig a galliai el-

lencsászárok történetéről írta és védte meg. 1897-től az osztrák történetkutató intézet (*Institut für Österreichische Geschichtsforschung* – A továbbiakban: IÖG) külsős tagja volt, s feltehetően először a jelentkezés miatt figyelt fel rá több magyar történész is. Steinacker ugyanis 1898-ig magyar állampolgár volt (a rendes tagsághoz osztrák állampolgárság volt az egyik feltétel), ezért esetében szükség lehetett magyar támogatókra. A kijelentésem feltételeességét az indokolja, hogy nem derül ki egyértelműen, mit takar pontosan „*Steinacker ügye*” abban a Károlyi Árpád által írt rövid levélben, amit szerzője 1897 áprilisában az IÖG igazgatójának (Engelbert Mühlbacher) küldött. Az akkor már két évtizede Bécsben dolgozó Károlyi Árpád a levélben megígérte, hogy Fejérpataky Lászlónak és Szilágyi Sándornak is írni fog Steinackerrel kapcsolatban, majd igyekezett megnyugtatni Mühlbachert: „*Az alapján, amit Ön tegnap nekem H. Steinackerről mondott, nem kétséges, hogy megkapja az ösztöndíjat.*”

Az osztrák történetírás professzionalizációjában⁸ fontos szerepet játszó IÖG 22. kurzusán Steinacker tanárai a már említett Mühlbacher, továbbá Alfons Dopsch, Franz Wickoff és Oswald Redlich voltak. Az intézmény tematikai és módszertani profiljába (a történeti segédtudományokban és forráskezelésben való jártasság megszerzése) illeszkedett vizsgamunkája, amelyet korai pápai oklevelek kutatásából írt.⁹ A későbbi, első-sorban jogtörténettel kapcsolatos viták miatt érdemes még megemlíteni, hogy az osztrák történész két szemesztert végzett a Bécsi Egyetem jogi fakultásán, jóllehet az IÖG oklevéltani gyakorlatain keresztül a középkori alkotmány- és jogtörténet kérdéseivel is foglalkozott. 1901-től közreműködött az IÖG egyik jelentős tudományos projectjében (*Regesta Habsburgica*), amelynek első darabját ő készítette el: a regesztá 1905-ben jelent meg és részletes tájékoztatót nyújtott az 1281 előtt keletkezett, Habsburg grófokkal, hercegekkel kapcsolatos forrásokról. A munka lendülete azonban a résztvevők (Steinacker mellett Heinrich Kretschmayr jött szóba a második kötetnél) érdektelensége miatt az első kötet megjelenése után olyannyira lelassult, hogy a sorozat következő darabja csak 1934-ben jelent meg.¹⁰ Steinacker 1905-től a középkori egyetemes történelem és a történeti segédtudományok docenseként oktatott a Bécsi Egyetemen, 1909-től pedig rendkívüli tanárként Innsbruckban dolgozott.

A fentebb röviden vázolt történeti képzés hatása jól tükröződik Steinacker első tanulmányaiában. Az IÖG falain belül szerzett tudás és az intézet tanárai meghatározóak voltak Steinacker történeti pályafutásában, amit jól mutat, hogy több alkalommal is tisztelgett mesterei előtt. Mühlbacherről 1903-ban nekrológot írt, az intézet életében szintén meghatározó szerepet játszó Theodor von Sickel (1869 és 1891 között volt igazgató) életéről pedig előadást tartott a német történészek bécsi kongresszusán, amely 1907-ben nyomtatásban is megjelent. A két írás néhány olyan közös elemét ragadnám ki, amelyek minden bizonnyal nem csak tárgyalt tudósok, hanem az írások szerzőjének gondolkodásáról is sokat elárulnak. A nevezett publikációkban jelen van egyrészt a professzionális történeti eszköztár feltétlen tisztelete, ugyanis Steinacker Mühlbachert és Sickelt is hosszasan méltatta a forráskutatás/kezelés terén szerzett érdemeikért. Mühlbacher Karolingokról szóló munkáját (*Deutsche Geschichte unter den Karolingern* – 1896) példaértékűnek minősítette, ugyanis az szerinte megfelel két követelménynek: „*mindent kinyerni a forrásokból, amit tartalmaznak, és semmi olyat, amit nem.*”¹¹ Sickel életútjának elemzésekor bővebben kifejtette nézeteit a kérdésről. Steinacker szerint a történettudomány meghatározó alakjai két módon gyakorolhatnak hatást a diszciplinára, amennyiben egyrészt készíthetnek új értelmezést a múlt személyeiről és folyamatairól, másrészt alkothatnak új módszereket és segédeszközöket (ilyen szerepet játszanak a történeti segédtudományok, oklevél-kritikai módszerek, forráskiadások, regeszták stb.) A

szerző szerint az előbbi múlandó értéket képvisel (hiszen az interpretáció koronként változik), ám az utóbbi maradandóan járul hozzá a történettudomány fejlődéséhez, s ilyen szempontból emelhetők ki Sichel diplomatika terén elért eredményei.¹² Mindez azonban nem jelenti azt (s a professzionalizmusnál ez gyakori jelenség volt), hogy a pályakezdő osztrák historikus ne rendelt volna aktuális politikai célokat (itt: nagynémet nacionalizmus) a tudományos munkához. Mühlbacher és Sichel tudományos munkássága arra is jó példa szerinte, hogy a német területek szellemi összhangban, szoros kapcsolatban vannak egymással, hiszen az általa nagyra tartott osztrák történészek a német tudományos életben is fontos szerepet játszottak.¹³ Steinacker a bemutatott történészekben rendkívül pozitívan értékelt néhány személyiségbeli vonást, például a *praktikusságot*, valamint a *vezetésre, szervezésre való alkalmasságot* – a későbbiekben, más írásaiban ezekre a tulajdonságokra gyakran visszatér majd a történész, ami alapján kétségtelen, hogy inkább a saját történelemszemléletéről, a történetírással kapcsolatos elvárásairól van szó.

Steinacker 1907-ben az osztrák történettudományos közeg számára egy terjedelmes tanulmányt írt a magyar alkotmánytörténet-írás állapotáról és feladatairól.¹⁴ Írásával jelentős szakmai és publicisztikai visszhangot váltott ki magyar és osztrák részről is, itt leírt gondolatai több tekintetben is alapját képezik a történész magyar történelemről és történetírásról alkotott képének, ezért részletesebben térünk ki rá. A tanulmány megírásának szakmai és politikai indítékai is voltak.¹⁵ Származása, életútja miatt a Monarchia nemzetiségi problémáinak megoldása alapvető kérdés volt Steinacker számára, a megoldás kulcsa pedig szerinte az osztrák-magyar viszony rendezésében rejlett. Abból, amit itt az osztrák történész az osztrák-magyar kapcsolat múltjáról kifejtett, kiderül, hogy a dualizmusban a magyar fél jogait múltbéli érdemeihez képest indokolatlanul soknak tartotta, ezért a rendszer jövőbeli „átszervezéséhez” történeti érveket is igyekezett felsorakoztatni.¹⁶ A fő ellenfelek a tanulmányban a magyar közjogászok, jogtörténészek (különösen Hajnik Imre és Timon Ákos) múltértelmezései, tágabban a függetlenségi gondolatkör képviselőinek történetfelfogása. Mivel a kritizált szerzők gyakran a középkor alkotmányos viszonyait középpontba állítva fejtették ki az ezeréves, mindenkor érvényesülő közjogi magyar géniuszról¹⁷ kialakított téziseiket, ezért a vitatéma Steinacker szakmai képzettségével, érdeklődésével is találkozott. Figyelemreméltó, hogy a szerző döntően nemzetek közötti harcként mutatta be szövegében az egyes álláspontok vitáját. Egy lábjegyzetben kitért ugyanis arra, hogy a nemzetközi összehasonlításban elmaradottnak leírt magyar történetírás felfogása nem azonos az általa bírált jogtörténészekével,¹⁸ ám Steinacker az általa vitatott téziseket rendre úgy mutatta be, hogy azokat a „magyar tudományosság” is magáévá tette, illetve egyszerűen „magyar doktrínának” nevezte azokat.¹⁹ Steinacker nem említette a Timon Ákos felfogását élesen bíráló kortárs jogászok, jogtörténészek (Balogh Jenő, Schwarz Gusztáv) véleményét, valószínűleg azért, mert nem volt tudomása róluk, vagy marginális jelentőségűnek tartotta az ellentétes hangokat.²⁰ Az osztrák történész szerint 1867 óta, Hajnik Imrének köszönhetően egy téves szemlélet (a magánjogias szemléletű, feudális Nyugat szembeállítása a közjogias felfogású magyarsággal) uralkodik a magyar jogtörténetírásban és a magyar tudományos, politikai közéletben.²¹ Részletesen ismertette és kritizálta azokat a szerzőket, akik szerinte a közjogias magyar géniusz elvét vallották/vallják, középpontba helyezve Timon Ákos több kiadást is megélt (akkor már németül is megjelent és így külföldön is ismert) alkotmány- és jogtörténeti tankönyvét. Steinacker írása bizonyos szempontból egyedülálló Timon tankönyvének recepciójában: hatalmas mennyiségű, magyar és külföldi irodalmat ismertetett, így egy diskurzusban helyezte el Timon könyvét, ráadásul egy ellentörténetet is kidolgozott a magyar alkotmánytörténetről – ezt azért is érdemes leszögezni,

mert mindez Steinacker írását még mai szemmel is informatívvá teszi a korabeli vitákkal kapcsolatban. A tanulmány hangsúlya nem valamilyen Szentkorona-tanon (Timon erről való felfogásának ismertetésén és a tan valótlanságnak való minősítésén kívül nem sokat foglalkozott vele), hanem a magyar történelem korai évszázadain volt.²² A magyar történészek figyelmébe ajánlotta ennek a korai szakasznak az antropológiai, faji, földrajzi sajátosságokat kiemelő kutatását.²³ Steinacker szerint a török vagy finnugor (nyelv)eredet vitáját nem lehet a nyelvészet segítségével eldönteni, helyette „társadalomtörténeti” szempontból a honfoglalásra vonatkozó, elbeszélő források alapján arra az álláspontra jutott, hogy a magyar egy „*turkotatár*” vagy Európában egyedülként „*turáni*” nép, amely tipikusan despotikus uralmi forma keretein belül él. Bár Steinackernél gyakran olvasható a földrajzi, gazdasági, társadalmi, kulturális tényezők fontosságának hangsúlyozása, az „árja” és „finnugor” népektől alapvetően eltérő „turáni” magyar életforma a biológiai öröklés fontossága miatt a földrajzi tér változása (honfoglalás) után is hosszú ideig alapvető történelemmagyarázó tényező az osztrák történésznél.²⁴ A törökös/turáni jelleg magyarázza a magyar katonáskodó, uralkodói habitusú nemesség egészségtelenül nagy számát, a polgárság gyengeségét, és a magyar alkotmányfejlődés nyugatitól eltérő (lassabb, elmaradottabb), inkább a cseh és lengyel példához hasonló jellegét.²⁵ Az eddig felvázolt koncepció elsősorban egy faji elemeket is tartalmazó „*völkisch*” álláspontot²⁶ tükröz, emellett azonban legalább ilyen mértékben megfigyelhető a tanulmányban a professzionális történész érvkészlete vagy a történetiség érvényre juttatásának kívánalma. Timonnál Steinacker történetibb álláspontot képviselt bizonyos kérdésekben, amennyiben felvetette a nemzetet és uralkodót organizmusként egyesítő Szentkorona-tan keletkezésének időbeliségét vagy az egyes törvények érvényességének problematikáját. Míg Timon Ákos szerint a magyar alkotmánytörténet állandó kísérőjelensége a király és nemzet között megosztott közhatalom, addig Steinacker a *történetiség–történetietlenség* fogalmainak segítségével érvelt a Szentkorona-tannal kapcsolatban: „*A magyar állam-jog jogász konstrukciójának nem csupán 1608-ig, de 1848-ig, sőt ma is fontos alapját képező Szent Korona-eszme a legnagyobb magyar jogász: Werbőczy legegyénibb alkotása. Együttel egy jól körülhatárolható, 1490-től 1526-ig terjedő és a rendi hatalom csúcspontjának számító időszak produktuma. És még ebben az időben sem valóságos állapotok kifejeződése, hanem inkább egy rendi óhaj volt. Ebből kifolyólag történetietlennnek tűnik számomra, hogy a magyar jogtörténészek az elbeszéléseik középpontjául a Tripartitum államjogi teóriáját teszik meg. Ez valami olyasmi, mintha a cseh alkotmánytörténet 1308–1490-ig az Ulászló-féle országrend alapján készítenénk el. Annak bizonyítását a rendelkezésemre álló tértől függően egy későbbi alkalommal végzem el, hogy a Werbőczy-féle teóriának az 1308–1490 közötti időszak történelmi valóságához semmi köze sincs, és az 1526-os törvények sem ismerték el annak lényegi elemeit.*”²⁷

Az osztrák történétírók közül Arnold Luschin von Ebengreuth (1841–1932) grazi jog- és gazdaságtörténész szólott hozzá Steinacker és Timon alkotmánytörténettel kapcsolatos nézeteihez. 1908-ban Gustav Schmoller évkönyvében mutatta be Timon felfogását és Steinacker kritikáját az olvasóközönségnek.²⁸ Összességében hasonló érvekkel bírálta Timont és rendkívül elismerően írt Steinacker tanulmányáról. Luschin egyáltalán nem tett különbséget a magyar történetírás egésze és a bíralt magyar jogtörténész szemlélete között. Szerinte a Timon esetében kritizált elfogultság és tudományos visszamaradottság a magyar történetírás egészére érvényes, ennek oka pedig a magyar nemzeti karakterben keresendő: „*Talán nincs erősebb nemzeti öntudattal rendelkező nép, mint a magyar. 50 évvel ezelőtt*”²⁹ *élég gyakran hallottam Magyarországon, Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita, és az ismertetett munkák jól mutatják, hogy ez a szemlélet még ma is*

hat. Ezért a magyar történetírás, és vele együtt szerzőnk [Timon] egyet-mást axiómaként fogad el, amit a német kutatás legfelsőbb bizonyításra váró kijelentésnek tart.”³⁰ Írása végén Luschin elsősorban azért dicsérte és ajánlotta az olvasók figyelmébe Steinacker írását, mert kollégája a magyar nyelv ismeretében írt Timonról kritikát. Végezetül azt is kiemelte, hogy egyetért Steinackernek a Szentkorona-tanról adott értelmezésével.

Néhány évvel később Steinacker már sokkal nyíltabban vett részt aktuálpolitikai és közjogi vitákban. Kiemelkedik ebben a magyar politikusokkal (Apponyi Albert, Zichy Tivadar) folytatott vitája, valamint a Monarchia átalakításáról vallott nézeteinek több fórumon való hirdetése. Az *Österreichische Rundschau* lapjain 1910-ben és 1912-ben publikált a Monarchia közjogi természetéről érkező polemikus írásokat abból a célból, hogy Ferenc Ferdinánd nézeteire hatást gyakoroljon és előkészítse a trónváltást.³¹ Steinackernek Apponyi Albert egy St. Louis-ban tartott beszéde szolgáltatta ehhez az apropót.³² Az osztrák történész szerint a magyar közjog művelőjétől „teljes tudományos objektivitás” lett volna elvárható egy ilyen téma tárgyalásánál, azonban szerinte Apponyi előadása inkább azt mutatja, hogy a magyaroknál a jogtudomány, történelem és a politika között szoros összefüggés van.³³ Steinacker az *objektív-elfogult történelemszemlélet* ellentétpárját népekre vetítette ki: a történelem feladata az lenne szerinte, hogy a nemzeteknek az „igazság tükrét” tartsa, így a nemzeti büszkeség „valós” és nem „elképzelt” értékekre építhető. A magyaroknál azonban hibás (ti. a Timon-féle) történelemszemlélet uralkodik, s ez az általánosító kijelentés magyarázhatja, hogy ezúttal a magyar történetírással szemben is erősebb kijelentések olvashatók: „A magyar történészeknek nincs bátorságuk merész viták útján csillapítani a veszélyes tüzet: ellenkezőleg, sokan közülük még szítják is.”³⁴ A továbbiakban Steinacker Apponyival szemben hosszasan fejtegette, hogy a Monarchia problémáit csak úgy lehet megoldani, ha szövetségi állammá (*Bundesstaat*) alakítják át, és erre a változtatásra szerinte a reálunió ténye ad lehetőséget – Apponyival szemben Steinacker *reálunió*nak, és nem *perszonálunió*nak tartotta Ausztria és Magyarország viszonyát. Abban Friedrich Tegner osztrák centralista közjogász felfogásával³⁵ értett egyet, hogy a dualizmus (amelyet mindketten „*birodalomként*” és nem államszövetségként értelmeztek) fenntarthatatlan. Szerinte a magyar fél túlzott mértékű hatalmat szerzett a Monarchia kül- és belpolitikájának irányításában, így az „*összmonarchia*” lényegében megbénult, tovább nem működőképes.³⁶ Az „*elmaradottságot*” (*Rückständigkeit*) az osztrákkal szemben itt is a magyar fél képviseli, hiszen az egyezkedésre épülő, rendi szerkezetű alkotmánya ellentétes a modern állami-ság kritériumaival, ráadásul a rendi szemlélet a történelem folyamán mindig anarchiát generált, például Mohács idejében. A nemzet és uralkodót egy államszemélyiségben egyesítő, Apponyi és Timon által hirdetett Szentkorona-tan soha nem érvényesült a magyar alkotmánytörténelemben, hiszen a király és nemzet szembenállásából kiinduló rendi alkotmány ezzel teljesen ellentétes elvekre épült – a magyar jogtörténészek jövőbeli feladata tehát a rendi alkotmány fogalmának tisztázása, történetének tanulmányozása.³⁷ Két évvel később megjelent írásának hangsúlya már kevésbé a történeti fejtegetéseken, inkább a Monarchia reálunió voltának és az erőpolitika kulcsszerepének bizonyításán volt.³⁸ Steinacker a hatalmi politika jelentőségét hangsúlyozta a jogi kérdésekkel szemben: a Monarchia a nemzetközi politikában és a történelem „*nagy összefüggései*” számára egységesnek, birodalomnak látszik.³⁹ Amennyiben viszont a jogi kérdések kerülnek előtérbe, akkor sem tartható a „*magyar felfogást*” reprezentáló Apponyi Albert álláspontja a perszonálunióról, hiszen az két szuverén állam között jön létre, Magyarország pedig jogilag nem önálló állam.⁴⁰ A vita ezek után levelezés formájában folytatódott Apponyi és Steinacker között (1914–1915). A korrespondencia során a felek lényegében

az általuk korábban leírt érveket ismételték meg. Saját országuk alkotmányfejlődésüket rendszeresen „organikusnak” és demokratikusnak, míg a levelezőpartner hazájának berendezkedését „mechanikusnak” és antidemokratikusnak nevezték.⁴¹ Steinacker a keresetynység védőbástyájának toposzát támadta és azzal érvelt, hogy a magyarok mindig is a Nyugat védelmére szorultak, például a mongol és török invázióval szemben. Ebből az következik szerinte, hogy csak egy nagyhatalomra támaszkodva védhetik meg magukat a világháborúban is, ezt diktálják a hatalmi-politikai realitások.⁴² Bármennyire is óvatoskodott Steinacker a magyarokra alkalmazott kifejezésekkel, Apponyi végül megszakította vele a levelezést a magyar nemzeti érdekeknek való „hadüzenet” (ti. Steinacker Monarchiáról való felfogása) miatt.⁴³

Nem Apponyi volt az egyetlen magyar politikus, aki Steinacker közjogi nézetei vitatására tollat ragadott. 1910-ben Zichy Tivadar (1847–1927) vitázott a történésszel az Österreichische Rundschau hasábjain. Zichy nem az alkotmánytörténeti, közjogi vonatkozásokat taglalta rövid cikkében, hanem egy praktikus megfontolásra hívta fel a figyelmet: a közjogi viták német nyelven keletkezett visszhangja a németországi olvasóközönseget a magyarok ellen fordíthatja, ezzel pedig közvetve a Monarchia németekkel való szövetségének is árt. Célszerű lenne tehát megbékélésre törekedni, Steinackernek ezért mérsékelnie kellene saját álláspontját. Steinacker vele szemben úgy látta, hogy az osztrák fél csak védekezik a magyarral szemben, s közölte, hogy a Monarchia átalakításáról vallott nézeteit csak akkor vonja vissza, ha a magyarországi vezetők nem nyomják el a nemzetiségieket és nem veszélyeztetik ezzel a politikai stabilitást.⁴⁴

Steinacker *Mitteleuropa*-felfogása ismert kérdés a szakirodalomban.⁴⁵ Az osztrák történész kortársai jelentős részénél és Friedrich Naumannál radikálisabban érvelt, amennyiben nem Közép-Európa liberálisabb szellemben való gazdasági egyesülése volt számára az eszme fontos tartalma, hanem a nemzetiségi kérdés centralizáció útján való megoldása.⁴⁶ Egy 1914-ben megjelent cikkében (*Ausztria és Magyarország*) a háborút önmagáért élte: szerinte lényegtelen, hogy vereséggel vagy győzelemmel fog végződni a küzdelem, hiszen a harc mindenképpen összekovácsolja a különböző „kultúrfokot” álló népeket (elsősorban az osztrákot és a magyart).⁴⁷ A háború iránt osztrák és magyar lelkesedést kihasználva Steinacker szerint meg kellene megvalósítani a centralista törekvéseket, ezt diktálják ugyanis a hatalmi-politikai realitások a magyar fél számára is. A közjogi vitákat nem lehet jogi úton rendezni, ezért a praktikus politikai szempontok alapján kell közös nevezőre jutni: „Ezért Magyarország Ausztriához való viszonyát nem jogi problémaként, hanem a célszerűség szempontjából kell kezelni. A jogi kérdést mindkét állam tudósai élénken vitatják; és ez mindig is így lesz. Mert ebben az esetben jogtörténeti nézetekről és jogászai konstrukciókról van szó, egyszóval tudományos meggyőződésekéről, amelyeket új tényanyaggal lehet megváltoztatni, nem pedig a jelen eseményeinek és a kívánt jövőnek megfelelően. A múlt alapján a jövőre nézve a célszerűség mértékét megadni próbáló történetpolitikai tekintet számára viszont ennek [A jelenhez és az elérni kívánt jövőhöz való igazodásnak – T.L.D.] lehet és kell meghatározónak lennie.”⁴⁸ A „célszerű” Steinacker szerint az lenne a magyarok számára, ha egy nagyhatalomhoz tartoznának, hiszen függetlenként nem tudnák (korábban sem tudták) magukat megvédeni a keletről érkező fenyegetésekkel szemben. A nagyhatalmi státuszt más országok (Franciaország, Poroszország) csak a rendi szabadságok felszámolásával tudnák elérni. Ahol ez nem sikerült teljesen (az osztrák–magyar viszony történetében), ott a külső veszély (török hódítás) elhárítása sem valósult meg könnyedén – a világháborúban persze megvalósulhat az oroszokkal szemben, ehhez azonban a centralizáció útjára kell lépni.⁴⁹ A „praktikus szempontokat” itt a jogtörténeti érvelés fölé helyező

Steinacker mindezzel együtt azért nem hagyott fel a magyar jogtörténetírás bírálatával. Egy szintén 1914-ben megjelent írását Timon Ákos németül megjelent tankönyvének második kiadása (1909) motiválta.⁵⁰ Steinacker Timon szemére hányt, hogy nem válaszolt a külföldi kritikusainak érveire, jóllehet ő maga sem reagált a magyar jogtörténész tanítványának (Schiller Bódog) németül megjelent írására (ld. erről a későbbieket). Szerinte Timon a középkori forrásokra a már korábban megfogalmazott nézetét erőltette rá, hiszen az általa magyar sajátosságként elkönyvelt koronázási elemek (például, hogy egy adott koronával kellett történnie a koronázásnak) máshol is előfordultak Európában. A Szentkorona-tan lényegét, a király személye felett álló modern államszemélyiséget viszont nem találta semmilyen oklevélben, pedig saját gyűjtéssel rendelkezik a vonatkozó forrásokról.⁵¹ Steinacker a továbbiakban francia, angol és német kritikusok övével egyező észrevételeit idézte Timon tankönyvéről, amivel azt próbálta demonstrálni, hogy egyáltalán nem politikai, hanem tudományos érvekkel támadják a magyar jogtörténész munkáját. A recenziót nemzetkarakterológiai fejtegetésekkel zárta: szerinte a magyarok abból a szempontból kelet-európai népekhez és a szlávokhoz állnak közelebb, hogy az egyéb kulturális hatások mellett kezdetben a török–finn–mongol vér és szellemiség keveredett bennük. Végezetül a magyar történetírásnak felrótta, hogy a forráskiadás terén a német és olasz állapotokhoz képest elmaradott állapotban van.⁵²

Steinacker történelmi pozíciója a fenti írások és viták tükrében vegyes, ellentmondásosként is értékelhető elemekből épült fel, amennyiben historiográfiai fogalmak, folyamatok reprezentánsaként értelmezzük. Más osztrák történészekhez képest⁵³ már korán megfigyelhető esetében a völkisch, sőt faji alapú (ezért esszencialista) történelemszemlélet, jóllehet bizonyos jogtörténeti kérdésekben (különösen a Szentkorona-tan és az alkotmánytörténet kapcsán) történetibb szemlélet jellemezte, mint az általa bírált Timon Ákost, azaz Steinacker – más Timon-bírálóhoz hasonlóan – felhívta a figyelmet az egyes korszakok eltérő jellegére, az időbeliség szerepére. A történeti érvelés és a bemutatott professzionalizmus volt a közös vonás közte és néhány kortárs (bécsi) magyar történész között.⁵⁴ A forráskritikára, adatkutatásra, empiriára és segéd tudományokra épülő professzionalizmus kötötte össze néhány magyar pályatársával, politikai kérdésekben elfoglalt pozíciója, völkisch/faji alapú szemlélete és Timon munkásságát egyfajta általános magyar véleménynek bemutató érvelése viszont alapvető törésvonal volt.⁵⁵

(Magyar reflexiók Steinacker nézeteire a dualizmus idején) Elsőként a publicisztikában megjelent reakciókat mutatom be, majd kitérek Timon Ákos és a hozzá köthető jogtörténészek, politikusok válaszára, végül a történetírás különböző fórumain megjelent véleményekre. A Budapesti Hírlap több cikkben vette védelmébe Timon és Apponyi Albert nézeteit Steinackerrel szemben. A cikkek szerzői nem mentek bele az egyes történeti kérdések megvitatásába, inkább csak tartalmi ismertetést közöltek az osztrák történészek tanulmányairól és politikai tendenciák kiszolgálásával vádolták őket. Egy 1908-as írás Tezner, Luschin és Steinacker írásait foglalta röviden össze, majd arra hívta fel a figyelmet, hogy a tudományos folyóiratok hasábjain megjelent osztrák munkák magyar nemzeti szempontból még veszélyesebbek, mint a publicisztikában napvilágot látott írások. Emellett a cikk szerzője általánosító kifejezéseket használt („osztrák tudósok”), amivel erősítette a szembenállások nemzeti jellegét. „Ezekből az igen előkelő német tudományos irodalmi folyóiratokban megjelent mutatóanyagokból kiviláglik, hogy az osztrák tudósok szövetségeseikül szegődtek abban a háborúban, a melyet az osztrák politikai közvélemény, a sajtó, az udvari és hivatalos körök a nemzeti küzdelmek megindulásának időpontjától kezdve szakadatlanul és fokozódó, hevességgel viselnek ellenünk. Az osztrák

*rák tudósok e magyarelles hadviselése azért is veszedelmesebb a politikai sajtó hasonló célzatú támadásánál, mert az objektív tudomány igazságának mezébe öltöztetve, nagyon alkalmas arra, hogy a legtárgyvilagosabban is gondolkozó külföldi tudósokat, államférfiakat és politikusokat megtéveszse.*⁷⁵⁶

A Timon nézeteihez köthető jogtörténészek reakciói külön tömböt képeznek. Steinacker 1907-es írására a jogtörténészek közül Timon tanítványa válaszolt először, két német nyelvű cikkben a Pester Llyod hasábjain.⁵⁷ Schiller Bódog (1877–1914) már csak azért is érintve érezhette magát, mert ő fordította németre Timon tankönyvét, s a fordítás kivitelezéséről (a magyarországi városneveket Schiller nem fordította le németre) Steinacker a következőket írta: *„mindenkinek megvan a megfelelő joga hozzá, hogy nevetségessé tegye magát.*”⁵⁸ Schiller a legfontosabb pontokat tekintve magáévátette Timon alkotmánytörténeti szemléletét. A demokratikus magyar közjogi géniusztételéből indult ki például egy szintén 1907-ben megjelent cikkében, ahol Werbőczyt a modern demokratikus mozgalmak előharcosaként állította be: *„A hatvani országgyűlés, amely Werbőczyt nádorrá választotta, végre kifejezetten és egyenesen kizárólag az országgyűlés által választott tanácsosoknak javaslatához és hozzájárulásához kötötte a királyt. Ez nem sokkal kevesebb, mint a modern parlamentáris kormányzat gondolata. Európa alkotmánytörténetében Werbőczy előtt senki nem közelítette meg ennyire ezt a gondolatot. Ma van felelős parlamentáris kormányunk. Ám a Werbőczy problémája: hogy a nemzetnek, és pedig a nép széles rétegeinek az állami hatalom gyakorlásában részvétel biztosíttassék, még ma sincs megoldva egészen. Ha ő ma közöttünk élne, a legelső sorban küzdene újabb alkotmánybiztosítékokért és az általános választói jogért.*”⁵⁹ Nem meglepő tehát, hogy Steinackernek szánt válaszában kiállt a megtámadott mestere mellett. Schiller vitairata szerint az osztrák történészeknek vannak tudományos érdemei, ám írására az osztrák centralizmus eszméje nyomja rá bélyegét. Nyíltan érvelt a magyar alkotmányfejlődés historizálásával szemben: szerinte a magyar alkotmány és a megosztott közhatalom gyakorlata nem meghatározott térben és időben keletkeztek és nem egyes személyek (pl. Werbőczy) alkotásai.⁶⁰ Szerinte téves Hajnik Imrét elmaradott szemléletű tudósnak beállítani, mert az ő idejében még külföldön is élénk viták zajlottak arról, hogy egy adott intézmény vagy város közjogi, esetleg magánjogi természetének számított-e a középkorban. A továbbiakban Schiller a magyar alkotmány- és jogfejlődés jellegzetes közjogiságát vette védelmébe, amit kiemelt fontosságúnak tartott: *„A közjogi színezet annak a tannak a logikus előfeltétele, hogy a mai magyar alkotmány lényegét tekintve azonos a korábbi évszázadok alkotmányának szerkezetével. Erről a logikai feltételről hitte azt Steinacker, hogy cáfolni tudja.*”⁶¹ A cikk fő kérdése az, hogy miben nyilvánult meg az említett azonosság? Schiller úgy gondolta, hogy ha voltak is bizonyos különbségek a középkori és a modern törvényhozás között, a király és a nemzet mindig osztoztak a közhatalmon a magyar történelem során. A megosztott közhatalom eszméjét leginkább a Timon által vallott és a Steinacker által vitatott Szentkorona-tan fejezi ki, ami kizárja a rendi alkotmány érvényesülését: *„Mert ha az, amit a Szentkorona-tan magában foglal, a különböző dinasztiákból származó királyok idején élő jog volt, akkor Magyarországnak soha nem volt rendi alkotmánya.*”⁶² Szerinte hiába mutatták ki osztrák tudósok a Szentkorona-tan egyes elemeinek európai párhuzamait, mert ezek az analógiák mindössze formális és nem tartalmi hasonlóságok. Schiller valószínűleg később is részt vett volna a Steinackerrel való vitákban, ha 1914-ben nem ragadja el a halál.⁶³

Maga Timon Ákos több alkalommal ígéretet tett arra, hogy részletesen válaszol a külföldi bírálatokra, a válasz azonban nem készült el.⁶⁴ Steinackernek később és rövid terjedelemben válaszolt, tankönyvének új kiadásaiban és döntően a Szentkorona-tanra fókuszálva. Timon

érvelését érdemes bővebben idézni: „Míg Schreuer H. [...] és Kadlec K. [...] tanításom ellen főleg azt hozták fel, hogy a szent korona elmélete és az azon felépülő államszervezet nem specifikus magyar alkotmányfejlődés, nem a magyar nemzet közéletének legsajátosabb alkotása, mert a korona a nyugati államokban is, nevezetesen a német birodalomban és még inkább Cseh- és Lengyelországban közjogi fogalomként vált, nem csak a királyt jelenti, hanem az országot (regnum), sőt az államot is [...]; addig újabban Steinacker H. [...] és utánna Luschin A. [...] azt állítják, hogy a szent korona elmélete Werbőczy-nek legegényebb alkotása [...] és a szent korona államszervezet csak egy rövid időszaknak (1490–1526. év) produktuma, a midőn a rendi hatalom Magyarországon tetőpontját érte el. Ez a két állítás merőben ellentmond egymásnak; mert ha a szent korona elmélete Werbőczynek legegényebb alkotása, akkor annak analógiáját hiába keressük Német-, Cseh- és Lengyelország középkori alkotmányfejlődésében, ha pedig a magyar szent korona államszervezet analógiáját más államok középkori alkotmányfejlődésében is megtaláljuk, akkor a szent korona elmélete nem lehet Werbőczynek legegényebb alkotása.”⁶⁵ Itt arra hívnám fel a figyelmet, hogy Timon számára a Szentkorona-tan fogalma gyakorlatilag minden koronával kapcsolatos gondolatot lefedett. Ezért látta ellentmondásosnak, hogy a korona államhatalmat szimbolizáló jellegét egyes szerzők (Hans Schreuer) európai jelenségnek, míg más történészek (Luschin, Steinacker) egyedül Werbőczy konstrukciójának tartották a nemességet és a királyt egyesítő organikus korona teóriáját. Ez aláhúzza Timon jogtörténeti szemléletének azt a sajátosságát, hogy számára a Szentkorona-tan egy eleve adott és a magyar alkotmányfejlődést átfogó, lényegét tekintve változatlan eszme.⁶⁶

A magyar történészek különböző módon reagáltak. A Steinacker ellenében megfogalmazott véleményeknek a Századok több alkalommal teret biztosított, az osztrák történész bizonyos nézeteit tehát nem csak a publicisztikában és a Timonhoz hasonló gondolkodású jogtörténészek utasították el, hanem a magyar történetírás hivatalos orgánuma is. 1914-ben a Szemle rovat írója (lehetséges, hogy Domanovszky Sándor szerkesztő) röviden kommentálta a Historische Zeitschrift oldalain megjelent Timon-kritikát: „[Steinacker] Türelmetlen és fensőbbeséges hangon támadja Timon elméletét a magyar szentkorona tanáról és a magyar nemzet állam- és jogalkotásáról, a mi ellen különben francia és angol (orosz) bírálók idézgetésén kívül semmi komolytat nem hoz fel. A sokszor csodálatosan naiv bírálatot Steinacker egy, a magyar történettudomány ellen intézett dühös és tapintatlan ki-rohanással végzi. De magunk is óhajtanók, hogy a[z] általa kívánt munkálatok már el vol-nának végezve.”⁶⁷ A következő évben két szemléletű nyílt levél jelent meg a folyóiratban: az egyiket egy névtelen szerző küldte be, a másikat Eckhart Ferenc jegyezte. Az első levél írója a szerinte egyáltalán nem elmaradott magyar történetírást vette védelmébe, mondván, a Steinacker által kifogásolt hiányosságok (pl. forráskiadás terén) más ország esetében is megfigyelhetők. A magyarság Kelethez való sorolása ellen is tiltakozott a levél szerzője: „Azt sem mi fogjuk eldönteni, ép oly kevéssé Steinacker Harold úr tudatosan rossz értelemben idézett könyvcímekkel, hogy a magyar Kelet avagy Nyugat népe-e? A magyar nemzet azon a helyen fog állani a népek sorában, a melyet magának kiérdemelt, kiküzdött...”⁶⁸ Bizonyára a Timon-féle Szentkorona-tant is magáénak vallotta, ugyanis szerinte nincs olyan forrás, amely annak ellentmondana.⁶⁹ Eckhart Ferenc a folyóirat szerkesztőinek címzett, alig háromoldalas közleményében nem nevezett meg konkrét személyeket ellenfelül, hanem rendkívül óvatosan, a professzionalizmus érvanyagával támadva, mindkét vitatkozó felet elmarasztalta hiányos forrásismereteik miatt.⁷⁰ Eckhart levele azért is fontos, mert jól tükrözi azt a pozíciót, amit ő és az ekkor szintén Bécsben dolgozó Szekfű Gyula foglaltak el Steinackerrel szemben: e két név később gyakran fel fog tűnni a recepcióban. Egyetértettek Steinacker Timon-kritikájával, azaz ők is elmaradottnak tartották a

magyar jogtörténész felfogását a Szentkorona-tanról és alkotmánytörténetéről. Ugyanakkor az osztrák történész politikai szerepvállalása, valamint az általa a magyar jogtörténetírás és Timon közé tett egyenlőségjel elfogadhatatlan volt Szekfűék számára.

Eckhart és Szekfű történelemszemléletében közös pont volt a völkisch/faji gondolatok elutasítása, ami a *patrimoniális állam teóriájával* jól érzékeltethető. A két történész (bár ide sorolható még tanáruk, Marczali Henrik felfogása is) az első magyar királyok uralmának korlátlanágát az uralkodó magángazdasági hatalmára épülő patrimoniális berendezkedéssel magyarázták, ezzel a fajiság kérdését háttérbe szorították és összeurópai fejlődésbe ágyazták a magyar alkotmánytörténeti folyamatokat, ráadásul Timon demokratikus magyar géniusról szóló elméletét is cáfolták.⁷¹ A Habsburg időszak megítélése sem volt minden esetben pozitív Eckhart és Szekfű értelmezésében, jöllehet egyes, a rendi szabadságjogokkal szemben a modernizációt szorgalmazó uralkodót kedvező fényben tüntettek fel. Mindketten a Habsburg vámpolitikát kárhoztatták a magyar fél gazdasági elmaradottságáért (esetenként gyarmati státuszáért), a neoabszolutizmus korának modernizációs jelentőségét Steinackerhez képest pedig jelentősen relativizálták.⁷² Fontos még kiemelni, hogy a magyar állami önállóság téziséből kiindulva *A magyar állam életrajzát* író Szekfű magáénak vallotta a Szentkorona-eszme területi és közjogi integritást hirdető változatát.⁷³ A király és nemzet egységét hirdető tan kialakulását viszont nem időtlenítette, hanem a rendi korszakba helyezte, ami jelezte a Timon szemléletével való szembehelyezkedést. Eckhart és Szekfű többek között két csoport között próbált balanszírozni a dualizmus idején: nem értettek egyet Timon, Apponyi és más, közjogi küzdelmekben előszeretettel résztvevő magyar jogtörténésszel/közjogásszal, ezzel együtt e tábor osztrák ellenfeivel sem. Véleményem szerint Szekfű könyve reflektált ezekre a vitákra, s részben ezek az összecsapások járultak hozzá keletkezéséhez. A magyar állam életrajza németül jelent meg eredetileg, s több osztrák történész (Gustav Turba, Heinrich Ritter von Srbik, Theodor Mayer, Wilhelm Bauer) figyelmét is felkeltette, akik egymásnak írt levelek és recenziók formájában értékelték a művet. Itt azért térek ki röviden erre, mert fontos viszonyítási pontjuk volt Steinackernek a magyar jogtörténészekkel/közjogászokkal való vitája, ennek fényében értékelték Szekfű művét: mindez szükségessé teszi a tanulmányom témája miatt, hogy a könyvet ebben a diskurzusban értelmezzem.

Az említett osztrák történészek közül Mayer és Srbik alkotmány- és közigazgatás-történettel is foglalkoztak gazdaságtörténet mellett, valamint részt vettek az IÖG képzésein, tehát jelentős szakmai képzettséggel és némi nemzeti elfogultsággal szóltak hozzá Steinacker és Timon vitájához.⁷⁴ Gustav Turba – Steinackerhez hasonlóan és az előbb említett történészekkel ellentétben – közvetlenül érintett volt a Monarchia közjogi vitáiban, az ő motivációja és a könyvről adott értelmezése ebből a tényből vezethető le.⁷⁵ Wilhelm Bauer 1918 áprilisában ajánlotta Srbik figyelmébe Szekfű munkáját, amelyet „*minden irányzatossága ellenére*” jó könyvnek minősített.⁷⁶ Srbik már júniusban elkészült a róla írt recenziójával, amelyet a MIOG közölt. Írása elején a Timonról szóló vitákból indult ki: osztrák és magyar részről egyaránt kifogásolható szerinte a durva hangnem és a túlzásokba eső ítéletalkotás ezekben a polémiákban. Ezzel együtt kihangsúlyozta, hogy a magyar történetírás csak akkor lehet közép-európai színvonalú (szembeállítva a fogalmat a kelet-európaisággal, ami ezek szerint Srbik szerint is elmaradottságot jelentett), ha igyekszik megfogadni a kapott kritikákat. Ebből a szempontból elismeréssel illette Szekfű könyvét, mert szerinte gazdag tudásra és önálló felfogásra épül, s bár nyíltan „*magyar nemzeti érzés*” vezette tollát, mégis „*objektíven*” próbálta megítélni a németeket és a Habsburgokat.⁷⁷ De azért nem elég „objektíven”: Srbik szerint jobban ki kellett volna hangsúlyozni a magyarországi német „*kolonizáció*” kulturális jelentőségét, a német „*népi erő*” törökök ellen hozott áldozatait, 1848-at és a Bach-rendszert

pedig elfogulatlanabban lenne szükséges bemutatni. Összegzésében kedvező benyomásáról írt: a könyv előrelépés a korábbi magyar történetíráshoz képest, és csak egy államférfiként gondolkodó történész írhatta, hiszen a közép-európai kultúrközösséghez való tartozás szükségességét Szekfű is belátta.⁷⁸ Theodor Mayer Srbiánál hosszabban mutatta be a könyvet az újonnan alapított, ám kérészerűtlen „*Österreich. Zeitschrift für Geschichte*” című osztrák folyóiratban, ahol a szomszédos népek történeti irodalmának ismertetése céljából külön rovatot indítottak.⁷⁹ Srbiához hasonlóan Szekfű érdeméért könyvelte el Mayer azt, hogy Közép-Európához akar csatlakozni kulturális és tudományos értelemben. Kiemelte, hogy a mű írója megszabadította a magyar történelmet a Szentkorona-tan és az „*őskalmány*” történetetlen felfogásától is (ezzel kissé túlzott, mivel a magyar történetírás főbb képviselői korábban sem tették magukévá Timon szemléletét).⁸⁰ A már korábban idézett osztrák szerzőkhöz hasonlóan a magyar történeti fejlődést a Nyugathoz képest határozottan elmaradottnak látta. Ezt a fejletlenséget azonban nem valamilyen különleges magyar „*nemzeti pszichéből*” (vagy völkisch érvelés alapján), hanem történelmi (elsősorban politikai) körülményekből vezette le és a magyar rendek Habsburg-ellenes küzdelmeivel okolta. A rendek ugyanis nem ismerték fel a „*fő feladatukat*”, a török veszély elhárítását, ezért nem voltak kellően áldozatkészek a Habsburgok irányában.⁸¹

A fenti kitérével igyekeztem szemléltetni, hogy Szekfű könyvét érdemes a fent vázolt osztrák–magyar történeti diskurzusban értelmezni. Így a magyar történész Steinackerrel ellentétes vagy egyező véleménye is körvonalazható annak ellenére, hogy osztrák kollégája nem reflektált közvetlenül a műre – később azonban követni fogja Szekfű munkásságát. Az a fajta magyar történeti álláspont, amely (alkotmány)történeti kérdésekben a Timon-iskolához és az osztrák történetíráshoz képest határozza meg magát, a későbbi évtizedekben is markáns volt: a magyar történetírók számára a dualizmus vitái meghatározó kiindulópontot jelentettek (ez indokolta a részletesebb ismertetést), mint arra többször vissza fogok térni. A Monarchia összeomlása után a korábbiakhoz hasonló intenzitású vitákra már nem került sor Steinacker és a magyar történészek között, a közvetett polémia viszont folytatódott.

JEGYZETEK

- * A tanulmány elkészítését a bécsi Collegium Hungaricum „CH/Junior” (Tempus Közalapítvány) és az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány rövid tartózkodásra szóló ösztöndíja támogatta.
- 1 Valjavechez magyarul: *Orosz László*: Tudomány és politika. (Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban.) Bp., 2014.
 - 2 Norbert Spannenberger szerint a Bécsben született és Bánátban nevelkedett Valjavec identitását két „világ” tapasztalata alakította döntően: a nemzetiségi harcokkal tarkított provincializmus (Bánát), valamint a bécsi német polgári kultúráé. Harold Steinackerre apjának, Edmund Steinackernek kudarccal végződött magyarországi politikai szereplése, majd Bécsbe költözése volt jelentős befolyással. *Norbert Spannenberger*: Die Josephinismusinterpretation von Friedrich (Fritz) Valjavec. In: Josephinismus zwischen den Regimen. (Eduard Winter, Fritz Valjavec und die zentraleuropäischen Historiographien im 20. Jahrhundert.) Franz Leander Fillafer–Thomas Wallnig (Hgs.). Wien–Köln–Weimar, 2016. 141–143. *Gerhard Péter*: Asszimiláció és disszimiláció az önéletírásban. (Fest Imre és Edmund Steinacker esete.) Aetas 23. (2008) 25–45.
 - 3 *Anna Schader*: Harold Steinacker (1875–1965). (Sein Weg in den Nationalsozialismus). Dissertation Klagenfurt, 1997. *Renate Spreitzer*: Harold Steinacker (1875–1965). (Ein Leben für „Volk und Geschichte”). In: Karel Hruza (Hg.): *Österreichische Historiker*, Bd. 1. Wien–Köln–Weimar. 191–223. Anna Schader disszertációja nem csupán alapos életrajzzal szolgál és részletezi Steinacker politikai szereplését, hanem történetfelfogásáról is összetett képet igyekszik adni. A hivatkozott szerzők nagyban kritikusak Steinackerrel szemben és rámutatnak nácizmus-

- sal való lelkes együttműködésére, valamint a biológiai alapú történetsezméletének hangsúlyára. Tanulmányom az osztrák történettudós életpályáját tekintve nagyban támaszkodik a szerzők kutatásaira, ugyanakkor Steinacker történeti munkásságát, tudományos és publicisztikai szövegeit néhol más fogalmakkal (pl. professzionalizmus) értelmezem, továbbá a kevésbé feldolgozott magyar recepciót is bemutatom.
- 4 Tudomásom szerint Steinacker nevéhez nem fűződik egyetlen monográfia megírása sem, sokkal inkább cikkekben, tanulmányokban fejtette ki gondolatait (biográfusai szerint jobban szeretett előadni, mint írni). A bibliográfiai adatokhoz lásd: *Wilhelm Neumann*: Verzeichnis der Arbeiten von Harold Steinacker. In: Gedenkschrift für Harold Steinacker (1875–1965). Theodor Mayer (Hg.). München, 1966. 357–367.
- 5 Idézi: *Schader, A.*: Harold Steinacker i. m. 11. A Steinacker szövegeiből most és később idézett részeket saját fordításaim.
- 6 A debreceni születésű Edmund Steinackernek (1839–1929) külföldi német kapcsolata volt és egy centralizált, Habsburg vezetés alatt álló „összmonarchia” híve volt, amelynek megvalósításához a nemzetiségekkel szeretett volna szövetségre lépni. Nagynémet eszmék is erős befolyással voltak rá, ilyen szempontból a magyarországi németeket „előőrnek” tartotta és különböző pártokat alapított a megszervezésük céljából. Magyarországi politikusi karrierének politikai támadások vetettek véget, idős korára családjával Bécsbe költözött és ott is maradt haláláig, ahol Ferenc Ferdinánd köréhez tartozott. *Madaras Éva*: Edmund Steinacker tevékenysége a magyarországi németiség nemzeti öntudatának felébresztése érdekében a 19. század utolsó harmadában. *Acta Universitatis Debreceniensis*, 3 (1964). 111–142.
- 7 *Károlyi Árpád* levele Engelbert Mühlbachernek 1897. április 29-én. Fachbereichsbibliothek des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (A továbbiakban: FIÖG), Nachlass Engelbert Mühlbacher, jelzet nélkül. Nem véletlenül a fenti nevek bukkantak fel Mühlbacher kapcsolati háló-jában: Károlyi Árpádon kívül a történeti segédanyagokkal foglalkozó Fejérvapataky László is az IÖG tagja volt: előbbi 1875 és 1877, utóbbi 1877 és 1879 között tanult az intézetben. *Manfred Stoy*: Die Ausbildung von ungarischen Historikern am Institut für Österreichische Geschichtsforschung. In: *Das Institutionserbe der Monarchie. (Das Fortleben der gemeinsamen Vergangenheit in den Archiven), Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (Sonderband 4)*, Hg. von der Generaldirektion, Wien, 1998. 53–54.
- 8 Az osztrák történetírás történetéről átfogóan magyarul ld.: *Erős Vilmos*: Modern historiográfia. (Az újkori történetírás egy története) Bp., 2015. 354–364. Az IÖG alapításának előzményeihez újabban: *Franz Leander Fillafer*: Jenseits des Historismus. (Gelehrte Verfahren, politische Tendenzen und konfessionelle Muster in der Geschichtsschreibung des österreichischen Vormärz) In: *Geschichtsforschung in Deutschland und Österreich im 19. Jahrhundert. (Ideen-Akteure-Institutionen)* Christine Ottner–Klaus Ries Hgs. Stuttgart, 2014. 79–119.
- 9 *Spreitzer, R.*: Harold Steinacker i. m. 193.
- 10 A munkát Steinacker inkább tehernek, mint örömforrásnak tartotta. Erről ld.: *Alphons Lhotsky*: Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854–1954. (Festgabe für Hundert-Jahr-Feier des Instituts). MIOG Ergänzungsband XVII. Graz–Köln, 1954. 308–309.
- 11 *Harold Steinacker*: Nachruf auf Engelbert Mühlbacher. *Deutsche Geschichtsblätter* 5 (1903). 91. Kiemelések az eredetiben.
- 12 *Harold Steinacker*: Theodor von Sichel. In: *Volk und Geschichte. (Ausgewählte Reden und Aufsätze)* Harold Steinacker, Brunn–München–Wien, 1943. 500–501. [Eredeti megjelenés: Bericht des akademischen Vereins deutscher Historiker in Wien, 17/18 (1907). 3–16.]
- 13 *Steinacker, H.*: Nachruf Auf Engelbert i. m. 92–93. *Steinacker, H.*: Theodor von Sichel i. m. 506.
- 14 *Harold Steinacker*: Über Stand und Aufgaben der Ungarischen Verfassungsgeschichte. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 28. (1907) 276–347.
- 15 Steinacker 1907-es tanulmányáról jelen sorok szerzője korábban több alkalommal írt. Az ismételt kifejtést az indokolja, hogy ezáltal Steinacker történetfelfogásáról nem csupán a Timonnal folytatott vitája kapcsán írok, hanem egy nagyobb ív megajzolására is töreksem. Néhány korábbi megállapításomat is igyekszek kiegészíteni, árnyalni akár a vitával, akár Steinackerrel összefüggésben. *Törő László Dávid*: Harold Steinacker és Timon Ákos vitája a magyar alkotmánytörténetről. *Valóság*, 58. (2015) 30–41. *Törő László Dávid*: Der Streit zwischen Harold Steinacker und Ákos Timon. In: *Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz Bd. 45.* Alois Kernbauer (Hg.), Graz, 2016. 111–121.
- 16 Többször kifejtette, hogy a Habsburgok áldozatvállalása (a török veszély elhárításánál vagy a neoauszultizmus idején a modernizáció által) és reformjai döntő mértékben járultak hozzá a magyarországi fejlődéshez. *Steinacker, H.*: Über Stand und Aufgaben i. m. 347.
- 17 Ez a történelem felett álló, közjogias felfogás a vérszerződés Anonymus által leírt pontjaiban, a különböző országgyűlési törvények rendelkezéseiben, a nemzeti autonómiát minden korban biztosító vármegyékben, a Magna Chartával párhuzamba állított Aranybullában, valamint

- (különösen) a király személyét és a nemzetet a korona szimbólumában organikusan eggyé olvasztó, sajátosan magyar eredetű és misztikus Szentkorona-tanban érvényesül szerintük. *Péter László: The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible. Slavonic and East European Review* 81. (2003) 495–500.
- 18 Steinacker a magyar történetírásnak inkább azt róta fel, hogy a német történettudományhoz képest legalább 30 évvel le van maradva politikátörténet-centrikussága és egyoldalúan nemzeti tematikája miatt, ráadásul a forráskiadás és forráskritika terén is komoly hiányosságai vannak. Az osztrák történész ezúttal is kifejtette, hogy „*elfogulatlan szemlélet döntően csakis közvetlenül a források alapján*” alakítható ki, amivel egyben arra is utalt, hogy a magyar történetírás fejlettségi foka nem elég a Timon-féle felfogás hathatós bírálatához – tehát ezért is szükséges a magasabb szinten álló osztrák tudományosság kritikája. *Steinacker, H.: Über Stand und Aufgaben* i. m. 324. 2. jegyzet.
- 19 Ld. például: Uo., 279., 290., 322–323.
- 20 Az 1907-es íráshoz 1963-ban írt utószavában megemlítette Balogh Jenő 1905-ben publikált (Steinacker által tévesen 1907-re datált) bírálatát, arról azonban utólag úgy vélekedett, hogy hatás nélkül maradt. *Harold Steinacker: Nachwort*. In: uő: *Austro-Hungarica. (Ausgewählte Aufsätze und Vorträge zur Geschichte Ungarns und der österreichische-ungarischen Monarchie)*. München, 1963. 71. 34. jegyzet.
- 21 „*A magyar jogtörténet fejlődésére nézve végzetesnek bizonyult, hogy Hajnik [...] koncepciója, amely nem pusztán az ő egyéni tevékenységéhez köthető, de a magyar tudományt a mai napig befolyásolja, egy, a középkori európai jogtörténet fejlődésének már akkoriban is teljesen elavultnak számító szemléletén alapult.*” *Steinacker, H.: Über Stand und Aufgaben* i. m. 283–284.
- 22 Uo., 324.
- 23 Uo., 325–327.
- 24 A török és szemita vándorló népek politikai-katonai habitusa „*megnyilvánul azoknak a nagy hódításoknak az expanzív erejében, amelyek keleten szinte kivétel nélkül a nomád népektől indulnak ki – és [amely] bizonyos, ám lényeges vonásokban az eredeti gazdasági berendezkedés feladása után, új földrajzi környezetben is tovább él, és hatással van azon vándorlások, államalapítások politikai és kulturális karakterére, amelyek az árja, de a finnugor életfolyamattól is alapvetően, hosszú időn keresztül eltérnek.*” Uo., 327. Mindezzel Steinacker egyfajta fordított előjelű turanizmust képviselt, amennyiben az állam- és társadalomszervező erővel felruházott turáni „fajiság” nála erősen negatív töltettel szerepelt. A „*rasszidegen környezetben*” letelepedő magyarság keleti eredetének és jellegének bizonyítása lényegi pont volt az osztrák történész munkásságában, hiszen ennek kulturális/civilizációs üzenete is volt. Az orientalista Germanus Gyula élesen kritizálta azt a magyar turanisták által hangoztatott tézist, mi szerint létezik egy „árjától” eltérő „turáni” életforma. *Ablonczy Balázs: Keletre, magyar! (A magyar turanizmus története)* Bp., 2016. 82–83.
- 25 Szerinte a magyar állam 1848-ig középkorias, rendi jellegű volt a török hódítás következtében, ezért lényegében az 1848–1867 közötti Habsburg abszolutizmusnak kellett megteremtenie a modern Magyarország alapjait. Az osztrák történész szerint a magyaroknál csak abszolutisztikus módszerekkel lehetett bevezetni a királyságot és a kereszténységet, s ez ellentmond az ezeréves, demokratikus magyar alkotmánytörténeti fejlődés tételének. A magyar alkotmányfejlődés egy feudális, rendi, majd abszolutista perióduson ment keresztül, ám Nyugathoz képest késéssel.
- 26 Romsics Gergely szerint a völksich történetírás „*messzemenően kompatibilis*” a fajtörténettel, amennyiben kiinduló fogalmaik (*Rasse, Volk*) a historizmussal szemben inkább esszencialista jellegűek, mert egy eleve adott tényezőre építenek. *Romsics Gergely: Nép, nemzet, birodalom. (A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941.)* Bp., 2010. 43. Ez az egyébként nem szükségszerű összefonódás Steinacker életművére hangsúlyosan érvényes.
- 27 *Steinacker, H.: Übert Stand und Aufgaben* i. m. 305–306.
- 28 *Arnold Luschin von Ebengreuth: Ungarische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der ältern Zeit. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich* 32. (1908) 1. 275–312.
- 29 Luschin iskolai tanulmányait több városban folytatta, megjárta például Bécsset, Temesvárt és Zárát is.
- 30 *Luschin von Ebengreuth, A.: Ungarische* i. m. 310. Luschin főleg Timon német nyelvű könyvére koncentrált, s rövid kritikai megjegyzések kíséretében ismertette tartalmát. Szerinte Timon „*közfelfogásról*” írva nem veszi figyelembe, hogy egyedül a társadalom felső rétegei rendelkeztek jogokkal, tehát „*nemzetről*” nem lehet beszélni például a középkorban. A külföldi jogok hatásáról szerinte Timon elhanyagolta. A Szentkorona-tan magyar sajátosságának mondott elemei (például az elidegeníthetetlen koronajavak) más országok történelmében is kialakultak. Luschin ugyanabban az évben egy részletesebb cikket írt a Szentkorona-tanról, amelyben Steinackerhez hasonló következtetésekre jutott az organikus koronatan eredetéről: *Arnold Luschin von Ebengreuth: Die heilige Krone Ungarns. Österreichische Rundschau* 15. (1908) 1–6.

- 31 *Tokody Gyula*: Edmund és Harold Steinacker a német Südostforschungban. Századok 131. (1997) 31. 691.
- 32 Apponyi 1908-ban publikálta egy 1904-ben, St. Louis-ban elmondott beszédének írott változatát. A politikus Timon Ákos gondolataira és a Szentkorona-tan mitizálására építő írása *Österreich und Ungarn* címmel németül is megjelent 1909-ben, Steinacker 1910-ben erre válaszul írta meg újabb terjedelmes kommentárját a magyar alkotmánytörténeti és közjogi kérdésekhez. *Apponyi Albert*: Magyarország és Ausztria viszonyának jogi természeté. Jogállam 7. (1908) 8. 561–588. *Harold Steinacker*: Zur Frage nach der rechtlichen Natur der österreichisch-ungarischen Gesamtmonarchie. In: *Austro-Hungarica* i. m. 75–109. [Eredeti megjelenés: *Österreichische Rundschau* 23. (1910) 247–262.; 325–339.]
- 33 *Steinacker, H.*: Zur Frage i. m. 75–76.
- 34 Uo. 77.
- 35 *Friedrich Tezner*: Ausgleichsrecht und Ausgleichspolitik. Wien, 1907.
- 36 *Steinacker, H.*: Zur Frage i. m. 83. A centralista és a föderalista álláspont a látszólagos ellentmondás ellenére kiegészítették egymást Steinacker esetében. A föderalista átszervezést egy realunió alapjából kiinduló, központosított (osztrák vezetésű) birodalom hajthatja végre.
- 37 Uo. 97–100. A tanulmány jellemzője, hogy a történelmi mozgásra építő historizmus és az azzal ellentétes faji értelmezés ezúttal is egyszerre van jelen benne. A lengyel vagy a cseh rendekkel ellentétben a magyarok politikai körülményeknek (a török veszély, Erdély szerepe) és faji tulajdonságaiknak („összehasonlíthatatlan energikuság”) köszönhetik viszonylagos különállásukat. Uo. 108–109.
- 38 *Harold Steinacker*: Der Begriff der Realunion und die rechtliche Natur des Reichs. In: *Austro-Hungarica* i. m. 110–127. [Eredeti megjelenés: *Österreichische Rundschau* 30. (1912) 3–4. 161–170.; 249–257.]
- 39 Uo. 114.
- 40 Uo. 114–120. Steinackerrel közjogi kérdésekben teljesen azonos álláspontot foglalt el a több magyar történésszel hivatalból kapcsolatban lévő (1913-tól a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* igazgatója volt, de korábban is az intézményben dolgozott), antiszemita és centralista Hans Schlitter. Naplójában a következőket jegyezte fel 1912. március 13-án: „Az innsbrucki Steinacker professzortól különnyomatot kaptam az *Österreichische Rundschau*-ból: 'A realunió fogalma és a birodalom jogi természeté.' Már ismertem a tanulmányt; kiűnő. Csak attól félek, hogy mindez olyan, mint halottnak a csók. Az úri magyarok és a judeomagyarok teljes függetlenségre törekzenek. Kormányunk lépésről lépésre hátrál és csak kevés remény van arra, hogy dön-
- tő csapást mérne. Meggyőződésem szerint ilyen lehetne a föderatív állam kiépítése a közös központi kormányzatszervek vezetésével, mint 1848 előtt volt.” *Hans Schlitter*: „Gott schütze Österreich vor seinen 'Staatsmännern’; aber auch vor seinen 'Freunden!’” (*Das Tagebuch von Hans Schlitter 1912–1927*). Tanja Kraler Hg. Bd. 1. Dissertation Innsbruck 2009. 94. Schlitter és a magyar levéltáros történészek kapcsolatához: *Fazekas István*: Szekfű Gyula és a Haus-, Hof- und Staatsarchiv és levéltársai az I. világháború előestéjén. In: A negyedik nemzedék és ami utána következik. (Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében) Ujváry Gábor szerk. Bp., 2011. 58–75.
- 41 *Franz Huter* (Hg.): Harold Steinackers Briefwechsel mit Albert Graf Apponyi. In: *Gedenkschrift für Harold Steinacker* i. m. 27–66.
- 42 *Harold Steinacker* levele Apponyi Albertnek 1914. december 30-án. Uo. 41.
- 43 Steinacker nem küldte el egyik levelét, amelyben több alkalommal lehet olvasni a „magyar fajról” (*magyarische Rasse*), helyette a végleges változatban inkább megmaradt a „magyar nép” (*das magyarische Volk*) mellett. Beszédés adalék még a történész nézeteihez az a megjegyzése, hogy általában véve a „néplélek” egyszerre faji és történelmi tényezők születte (*rassemäßig und geschichtlich erwachsene Volksseele*). *Harold Steinacker* levele Apponyi Albertnek 1915. február 9-én. Uo. 44–64.
- 44 *Graf Theodor Zichy*: Österreich und Ungarn. (Ein praktisches Wort zu einer theoretischen Frage) *Österreichische Rundschau* 24. (1910) 1–4. *Harold Steinacker*: Nochmals „Österreich und Ungarn”. *Österreichische Rundschau* 24. (1910) 169–171.
- 45 Eltérések abban a tekintetben vannak az egyes szerzők között, hogy Steinacker Mitteleuropagondolata milyen jellegű volt: kérdés, mennyire tartozott a fősodorhoz és mennyire volt önálló elközelése a témában. Az azonban megállapítható, hogy Naumann koncepciójával egyáltalán nem rokonítható. *Günter Ramhardier*: *Geschichtswissenschaft und Patriotismus*. (Österreichische Historiker im Weltkrieg 1914–1918) Wien 1973. 25–26. *Schader, A.*: *Harold Steinacker* i. m. 65. 314. jegyzet. A korabeli Mitteleuropa-felfogásokról ld. még: *Irinyi Károly*: *Mitteleuropa-tervek és az osztrák-magyar politikai közgondolkodás*. Bp., 1973. *Fritz Fellner*: *Denkschriften aus Österreich*. (Die österreichische Mitteleuropa-Diskussion in Wissenschaft und Politik 1915/16) In: *Ders.*: *Vom Dreibund zum Völkerbund*. (Studien zur Geschichte der internationalen Beziehungen 1882–1919.) Heidrun Maschl–Brigitte Mazohl–Wallnig Hgs. Wien, 1994. 221–239.

- 46 Ld. még a Naumannal való levélváltását erről a kérdéstről, ahol a nézetkülönbségek is kiütözköztek: *Ramhardter, G.*: *Geschichtswissenschaft* i. m. 100.
- 47 *Harold Steinacker*: Österreich und Ungarn. *Kriegshefte der Süddeutschen Monatshefte* 12. (1914) 66–67.
- 48 Uo. 68. Kiemelések az eredetiben.
- 49 Uo. 71.
- 50 *Harold Steinacker*: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte von Ákos von Timon*. *Historische Zeitschrift*, 113. (1914) 395–404; 700.
- 51 Uo. 395–396. 1. jegyzet.
- 52 Uo. 403–404. Steinacker egy külön közleményt csatolt később írásához, amelyben reményét fejezte ki arra nézve, hogy a háborúra és a közös célra való tekintettel enyhülni fognak az osztrák-magyar tudományos ellentétek is. Uo. 700.
- 53 *Romsics G.*: *Nép, nemzet birodalom* i. m. 171.
- 54 Ld. Steinackernek a Szentpétery Imre forrástanulmányairól írt recenzióját: *Harold Steinacker*: Szentpétery I., Diplom Stefans I. für Veszprim. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 31. (1906) 776–777.
- 55 Ld. az itt nem elemzett jogtörténeti és segéd tudományokkal kapcsolatos tanulmányait ebből az időszakból: *Harold Steinacker*: *Diplomatik und Landeskunde*. Erläutert am Stand der Forschung für die österreichischen Alpenländer. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 32. (1911) 385–434. *Harold Steinacker*: *Fragen der Regestentechnik*. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. 34. (1913) 98–117., 399–400.
- 56 „*Ha sérelmeseknek és okvetetlenül helyreigazítandóknak tartjuk azokat a ferdlítéseket és célzatosan rosszakaratú támadásokat, a melyeket ellenségeink a külföldi napilapok múltó életü és hatású cikkeiben intéznek ellenünk, kétszeres köteleességünk fölvenni az igazság érdekében a harcot azok ellen a célzatos ferdlítéseket ellen is, a melyek az objektív tudomány mezébe öltözöttten vették munkába a komolyabb európai közvélemény ellenünk irányuló megtévesztését.*” *Tudós hadakozás a magyar alkotmány ellen*. *Budapesti Hírlap* 72. (1908), március 22. 6–7. A *Budapesti Hírlap* hasábjain máskor is jelent meg éles hangvételű cikk Steinackerről: „*Az új osztrák tudósok lefoglalták máris az egyetemi katedrákat s ők kik nagyhangon tiltakoznak, hogy Apponyi Albert politikára alapozott közjogot tanítsanak, maguk cselekszik ezt már évek óta. Tezner, Luschin, főleg pedig Steinacker Harold buzgólkodnak a magyar államiság tudományos agyoncsapásában. Ez utóbbi nevet talán még ismerik Magyarországon. Steinacker Harold, ez ő normán nevü osztrák, fia annak a Steinacker Gusztávnak, a ki Nagynémetországban árulkodott a magya-*
- rokra, fia pedig az osztrák tudományosságának büszkesége, a kit főhercegi ajánlás az innszbrukki [!] egyetem katedrájára emelt...*” *Osztrák jogtudósok Apponyi ellen*. *Budapesti Hírlap* 133. (1911), június 7. 2.
- 57 A cikkek 1907. szeptember elsején és 8-án jelentek meg a *Pester Lloyd* 208. és 214. számaiban. A két cikkből készült különnyomatot használtam: *Felix Schiller*: *Die historische Verfassung Ungarns und die ungarische Verfassungsgeschichte*. Bp., 1907.
- 58 *Steinacker, H.*: *Übert Stand und Aufgaben* i. m. 289.
- 59 *Schiller Bódog*: *Werböczy*. *Jogtudományi Közlöny* 42. (1907) 41. 337.
- 60 *Felix Sch.*: *Die historische Verfassung* i. m. 3–6.
- 61 Uo. 10.
- 62 Uo. 13.
- 63 *Luschinnal* például levelezést folytatott a *Tripartitum* forrásaival kapcsolatban és Steinacker tudományos munkáit is figyelemmel kísérte. Ld.: *Schiller Bódog*: *A magyarok dekrétuma Rómában*. *Jogállam* 9. (1910) 4. 271. *Felix Schiller*: *Das erste ungarische Gesetzbuch und das deutsche Recht*. In: *Festschrift Heinrich Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern und Verehrern*. Weimar, 1910. 379–404.
- 64 A válasz elmaradásának több oka is lehetett. 1885-ben például szembajára hivatkozva késett egy vitáit elkészítésével, s elképzelhető, hogy ezen problémája az évek során súlyosbodott. Ennek a magyarázatnak azonban ellentmond, hogy *Fraknoi Vilmossal* még 1917-ben is nyílt vitába bonyolódott. *Vargyai Gyula*: *Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához*. *Történelmi Szemle* 13. (1970) 4. 465.
- 65 *Timon Ákos*: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Ötödik kiadás. Bp., 1917. 498–499. 19. jegyzet. Kiemelések az eredetiben.
- 66 A magyar politikusok/közjogászok közül többen írtak tanulmányokat a vitás alkotmányos kérdésekről, ezeket azonban főleg *Friedrich Teznernek* és *Gustav Turbának* (a centralista álláspont leghíresebb osztrák képviselői) címezték, Steinackert csak részben említették, bár egyértelműen az előbbi szerzők gondolatköréhez sorolták (Apponyi Albert a „*nagy-osztrák írói gárda egy tehetséges ifjú tagja*”-nak nevezte) és így neki is szánták ellenírataikat. *Apponyi Albert*: *Magyar közjog osztrák világításban*. Bp., 1912. 61–63. *Erekly István*: *Tezner elmélete a rendi alkotmányokról* I. *Budapesti Szemle* 45. (1917) 170/484. 68–96. *Erekly István*: *Tezner elmélete a rendi alkotmányokról* II. *Budapesti Szemle* 45. (1917) 170/485. 251–281.
- 67 *Századok* 48. (1914) 640.
- 68 *Nyílt levél Steinacker Harold úrhoz*. *Századok* 49. (1915) 3–4. 221.
- 69 Uo. 222.
- 70 „*A nagyosztrák közjogászok epigonjai közül,*

- azt hiszem, nem egynek az növesztette meg érdemtelenül hírnevét és önbizalmát, hogy legnagyobb államférfiaink vitatkoznak velük, olyan emberek, kiknek ők saruit sem méltók megoldani. Többnyire meddő vitatkozás helyett jobb volna a magyar történelmet egyáltalán nem, vagy csak hiányosan ismerő doctrináirek ellen néhány világos történeti adatra épített visszautasítás. Tekintettel arra, hogy közjogászaink mindig csak a Corpus Jurisra támaszkodva a történeti anyag összegyűjtését teljesen elhanyagolták, új és meg nem támadható érvek közlése csak levéltári kutatások alapján történhetik.” Eckhart Ferenc: Nyílt levél a szerkesztőhöz. Századok 49. (1915) 9. 570.
- 71 Eckhart Ferenc és Marczali Henrik még pontatlanul „patriarchális” berendezkedésről írtak (bár patrimonialist értettek mindig), ezért például Ferdinándy Géza közjogász élesen kritizálta Marczalit. *Eckhart Ferenc: A királyi adózás története Magyarországon 1323-ig.* Arad, 1908. *Marczali Henrik: Ungarisches Verfassungsrecht.* Tübingen, 1911. *Ferdinándy Géza: Marczali és a magyar közjog.* Budapesti Szemle 40. (1912) 150/424. 76–77. Steinacker egyébként tudomás szerint nem használta a fogalmat.
- 72 *Eckhart Ferenc: A közös vámterület történetéről.* Századok 49. (1915) 9. 465–478. *Szekfű Gyula: A magyar állam életrajza.* Bp., 1988. [Eredeti megjelenés: Bp., 1918] Különösen: 185. és 211. Steinacker ezzel szemben úgy látta, hogy a gazdasági elmaradottsáért egyedül a magyar rendi alkotmány tartós fennmaradása tehető felelősé. *Steinacker, H.: Übert Stand und Aufgaben i. m. 322.*
- 73 „A rendi korban új kifejezés jön használatba: 'a szent korona teste' (totum corpus sacrae coronae), amely egyrészt az állam területét, teljes földrajzi kiterjedését jelenti, másrészt mindazon politikai tényezőt, mely a magyar állam területén működik, első sorban tehát a királyt és a rendeket.” *Szekfű Gy.: A magyar állam i. m. 76.*
- 74 *Helmut Maurer: Theodor Mayer (1883–1972).* (Sein Wirken vornehmlich während der Zeit des Nationalsozialismus). In: *Österreichische Historiker (1.) i. m. 497. Martina Pesditschek: Heinrich (Ritter von) Srbik (1878–1951).* („Meine Liebe gehörte bis zu meinem Tod meiner Familie, dem deutschen Volk, meiner österreichischen Heimat und meinen Schülern”) In: *Österreichische Historiker Bd. 2. Karel Hruza (Hg.) Wien–Köln–Weimar, 2012. 270.*
- 75 Turba nagyra értékelte, hogy Szekfű történetileg próbálta bizonyítani a magyarság Közép-Európához való hűségét és kritikusan viszonyult a rendi alkotmányhoz – a magyar történész jellemzően akkor nyerte el a recenzióban az „objektív” minősítést Turbától, amikor a rendi törekvésekkel kapcsolatos negatív megjegyzései kerültek terítékre. A kritika írója szerint Szekfű véleményével ellentétben a magyarok nem voltak mindig hűek a közép-európai kultúrközösséghez: a török veszély mellett a magyar nemesi széthúzás is fenyegette a térség jövőjét, amit végül is a Habsburgok áldozatvállalása stabilizált. Turba úgy vélte, hogy Szekfű és a modern magyar történetírás nem látják be a centralizációs, abszolutisztikus Habsburg törekvések sikereit, pedig azok magukért beszélnek (pl. a török legyőzésénél, vagy a neoabszolutizmus reformjai esetében). *Gustav Turba: Ungarn und „Mitteleuropa” in der Vergangenheit. Österreich. Zeitschrift für Geschichte. (1917–1919) 328–344.*
- 76 *Wilhelm Bauer* levele Heinrich Ritter von Srbiknek 1918. április 18-án. In: *Heinrich Ritter von Srbik. (Die wissenschaftliche Korrespondenz des Historikers 1912–1945) Jürgen Kämmerer (Hg.) Boppard am Rhein, 1988. 94.*
- 77 *Heinrich Ritter von Srbik: Gyula Szekfű: Der Staat Ungarn. Eine Geschichtsstudie. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 38. (1918–1920) 490–491.*
- 78 Uo. 492. Srbik egyébként nem osztotta Szekfű és Eckhart ítéletét a kettős vámrendszer káros gazdasági hatásairól sem, bár közvetlenül nem vitázott velük erről. Szerinte a kettős vámrendszer magyar szempontból politikailag hasznos volt, mert megvédte a magyar különállást a Monarchián belül. Steinackerhez hasonlóan a magyar rendi alkotmányban, nem pedig az osztrák gazdaságpolitikában látta a magyar területek gazdasági-társadalmi lemaradásának okát. *Heinrich Ritter von Srbik: Rudolf Sieghart: Zolltrennung und Zolleinheit. Die Geschichte der österreichisch-ungarischen Zwischenzoll-Linie. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 37. (1916–1917) 141.*
- 79 *Theodor Mayer: Neuere deutsch-ungarische Geschichtsliteratur. Österreich. Zeitschrift für Geschichte. (1917–1919) 401–407.*
- 80 „Tudományos szempontból Szekfű könyve nagy előrelépést jelent, végre egy olyan Magyarország-történetet kínál, amely szabadulni kíván a rá-rakódott jelszavak ballasztjától, benne nem az »ősalkotmány« jelenti a kezdetet és történeti konstrukciójában nem a Szentkorona-tan áll a középpontban [...] Szekfű megvalósította a tudományos értelemben vett csatlakozást a »közép-európai« történettudományhoz, ezért örömmel lehet üdvözölni a tételt.” Uo. 406–407.
- 81 Uo. 403–405.